

KRONIEK

TIJDSCHRIFT HISTORISCH AMERSFOORT

JRG 17 • NR 4 • DECEMBER 2015

Amersfoorts schilderij ontdekt in Australië

Ontmoeting met emigranten

Op 17 oktober organiseerde het museum een ontmoeting met emigranten in de tentoonstelling *Thuis in twee werelden: de mooiste emigratieverhalen*. Daarbij waren bijvoorbeeld Greet en Gerard Pommer, die op het affiche staan. Bezoekers konden via Skype praten met Hetty Hessels in Saudi-Arabië en Marco Eimermann in Zweden. Kinderen waren actief met het kalligraferen van Chinese karakters. De meeste belangstelling trok Neeltje van Kouwenhoven-Jacobs, de Amersfoortse emigrant naar Nieuw-Amsterdam en Nieuw-Amersfoort. Hannie Schilperoord speelde haar rol in

1647 overtuigend; niet zo gek gezien haar ervaring als binnenmoeder van het Burgerweeshuis in 1600.

In memoriam Floor de Graaff

Onlangs overleed ons redactielid Floor de Graaff. Hij heeft maar één jaar mee kunnen doen. Floor was zes jaar collectievrijwilliger van het museum en vervolgens ook bestuurslid van de Stichting Flehite Publicaties. Daarin hebben we hem leren kennen als een kundige en betrokken medewerker. Ook als een man met humor en met belangstelling voor zijn collega's. We zullen hem missen en denken met dankbaarheid terug aan zijn inzet voor de Oudheidkundige Vereniging Flehite en Museum Flehite.

Gastvrij Amersfoort

Drie weken na de aankomst van de eerste 100 asielzoekers uit Syrië en Eritrea kwamen 40 van hen op bezoek in Museum Flehite. Dit was georganiseerd door vrijwilligers van Gastgezin Amersfoort. Ze voelden zich erg welkom en waren vooral onder de indruk van de vitrine over de opvang van Belgische vluchtelingen in 1914-1918.

Aanvulling Bleekerseiland

Hans van den Heuvel had in zijn artikel in het vorige nummer een ontbrekend stukje bewonersgeschiedenis. Inmiddels heeft hij de informatie alsnog gevonden. Na 1868 verkocht Cornelia Scheltus het herenhuis aan Helena Jansen, die huwde met Willem Hienekamp. Het echtpaar Hienekamp-Jansen had als woonadres wél Kleine Nachtegaalstraat en tevens woonde er Helena's zuster Maria in. Na de dood van Willem verkocht Helena het huis in 1923 aan de gebroeders Van Wegen; zelf ging zij aan de Utrechtsestraat wonen.

Delftse borden

In het artikel in het vorige nummer (p. 19) is één bord onvolledig afgebeeld. Hierbij de juiste foto.

4

**VOORGANGER VAN HUIS
MET DE PAARSE RUITJES**

8

**NIEUW LICHT OP
JORDANUS HOORN**

12

**WAAROM STAAN NIET
ALLE FOTO'S ONLINE?**

14

**DE FAMILIE WIJK,
ONS BELANG EN LEVOB**

16

**EEN BRONZEN GRAPE
UIT SPAKENBURG**

18

**PAUL KRUGER
IN AMERSFOORT**

21

DE SCHENKING

22

DE FASCINATIE

VERDER IN DIT NUMMER

**23 NIEUWE BOEKEN
24 AGENDA**

DE VOORGANGER VAN HET HUIS MET DE PAARSE RUITJES

Down Under

Amersfoorter Gert van Leeuwen was onlangs in Australië en ontdekte een Amersfoorts stadsgezicht in de National Gallery of Victoria in Melbourne. Zo kunnen we nu zien hoe het Huis met de Paarse Ruitjes aan de Zuidsingel er vóór 1780 uit zag.

door **SANDRA HOVENS**

Het stadsgezicht was ongesigneerd en evenmin gelocaliseerd. Laurens Schoemaker van het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis wist dat beide op te lossen. Hij schrijft het werk toe aan de Nederlandse kunstschilder Jan Ekels de Oude (1724-1781); de bomen, bakstenen, ramen en de stijve figuurtjes zijn kenmerkend voor diens stijl. Er zijn weinig werken van hem bekend, misschien omdat hij op 28-jarige leeftijd verlamd raakte. Hij schilderde kleine doeken met voornamelijk Amsterdamse stadsgezichten. In zijn werk zijn invloeden te herkennen van Jan van der Heyden. Ekels kon met zijn stadsgezichten niet in zijn levensonderhoud voorzien; hij ver-

Museum Flehite/foto: Ruben de Heer

diende echter goed als restaurator van schilderijen. Zijn zoon en leerling Jan Ekels de Jonge had een groter oeuvre, hoewel hij slechts 33 jaar oud werd.

Links: Detail van het stadsgezicht van Matthias Withoos, 1671.

DETAILS

Het Amersfoortse stadsgezicht is minutieus geschilderd en geeft een verrassende blik op de voorganger van het markante Huis met de Paarse Ruitjes. Eerder gaf alleen het grote stadsgezicht op Amersfoort van Matthias Withoos uit 1671 iets prijs van de voorgeschiedenis. Cor van den Braber bestudeerde het huis eerder, onder

meer voor zijn boek over het genoemde stadsgezicht. Op basis van de bouwsporen in het huis en het detail op het schilderij van Withoos concludeerde hij al dat het huidige 18e-eeuwse huis een bijzondere classicistische voorganger had. Withoos onthulde echter alleen het dak van het huis en de klassieke gevelbekroning met het driehoekige fronton, en dan nog heel klein.

FRONTON

Op het Australische schilderij zien we een karakteristiek 17e-eeuws huis in de stijl van het Hollands Classicisme. De vooruitspringende middenpartij, de *middenrisaliet*, wordt bekroond door een klassiek driehoekig 'tempelfront', het *fronton*. Op het schilderij is dit fronton maar beperkt zichtbaar achter de bomen, maar hier kunnen we dankbaar ge-

bruik maken van de aanvullende informatie van Witthoos. Het verfijnde metselwerk uit die periode is goed zichtbaar, met de rode en brede *hanenkammen* boven de vensters. De witte *blindnissen* zijn ook kenmerkend voor de 17e eeuw. Ze gaven geleding en voornaamheid aan de

gevel. We weten dat bijvoorbeeld ook de gevel van huis Randenbroek hiervan was voorzien in de tijd van Jacob van Campen.

Op de verdieping zien we nog de oorspronkelijke kruisvensters uit de 17e eeuw. In de volgende eeuw kwam het

schuifraam in zwang, met ramen met kleine ruitjes en houten roeden. We zien op de begane grond van dit huis nog een overgangsvorm, met al iets 'gemoderniseerde' ramen. Waarschijnlijk zijn ze aangepast bij een tussentijdse verbouwing. De verticale middenstijl is verdwenen en de ramen hebben houten roeden. Maar het kozijn heeft nog wel een vaste horizontale tussenstijl (*kalf*) en de benedenramen hebben nog 'ouderwetse' kleine luikjes.

EEN VAN DE SCHOONSTE HUIZEN

Geschiedschrijver Abraham van Bemmelen meldde in 1760 de ontstaansgeschiedenis van het huis. Het Barbaraklooster verkocht in 1643 een 'huizinge, met schuur en blekereye, strekkende tot aan Monnikendam, om 200 gulden, aan de heer Peter van Hoorn'. Van Hoorn heeft vervolgens 'het oude huis afgebroken, en daar weder een van de schoonste huizen dezer stad getimmert'. Dat is het classicistische huis dat we zien op dit schilderij.

Bijzonder is ook het beeld van het theekoepeltje op de voorgrond, in de tuin van huis Tinnenburg aan de Muurhuizen. Hiervan zijn meerdere afbeeldingen bekend, maar deze zijn minder gedetailleerd. Ook het bruggetje en de aangrenzende bebouwing zijn heel precies vastgelegd.

NIEUWE GEVEL

Waarom schilder Jan Ekels naar Amersfoort kwam om dit 'schoonste huis' te schilderen is nog niet bekend. Misschien had hij relaties met de Amersfoortse familie Cohen, die ook veel in Amsterdam kwam. Benjamin Cohen kocht het huis in ieder geval rond 1775 en misschien liet hij het

Jordanus Hoorn, *Het Huis met de Paarse Ruitjes*, ca. 1790.

LITERATUUR

■ Cor van den Braber, *Gezicht op Amersfoort van Matthias Withoos* (Amersfoort 2003)

■ Abraham van Bemmelen, *Beschrijving der stad Amersfoort* (2 dln, Utrecht 1760)

Met dank aan Jaap Vernhout en Gert van Leeuwen, die ons attendeerden op deze bijzondere aanvulling op de bouwgeschiedenis van onze stad.

Sandra Hovens is medewerker van bureau RO/Monumentenzorg gemeente Amersfoort.

toen door Ekels vastleggen. Cohen had echter meer plannen met het huis. Hij liet het rond 1780 vergroten en aanpassen aan de 18e-eeuwse mode. Alleen in de zijgevel is nog iets te zien van het metselwerk van het 17e-eeuwse huis.

De voorgevel en het interieur werden volledig 'herschapen' in Lodewijk-XVI-vormen. Het huis kreeg een extra verdieping en de voorgevel werd geheel bekleed met hardstenen platen en beeldhouwwerk. Vooral de middenpartij en de ingang werden rijk gedecoreerd. De vensterassen van de middenrisaliet bleven behouden, nu met schuiframen in plaats van nissen. Recht en links daarvan werd de gevelindeling van het oude huis aangepast.

De huidige naam dankt het huis aan de samenstelling van het glas dat werd gebruikt in de schuiframen. Onder invloed van licht bleek dit na verloop van tijd paars te verkleuren.

MELBOURNE

Wie het originele schilderij wil zien moet naar Melbourne reizen. De National Gallery of Victoria is het oudste museum van Australië, daterend uit 1861. Er komen jaarlijks ruim twee miljoen bezoekers. Het werk van Jan Ekels is wellicht via Nederlandse immigranten in de Nieuwe Wereld terecht gekomen. Het is sinds 1980 eigendom van het museum via een schenking van dr. Orde Poynton (1906-2001). Deze Australische arts met Engelse roots doneerde veel geld en kunstwerken aan de National Gallery. Gerard Raven van Museum Flehite heeft inmiddels contact met zijn collega's daar. Wie weet kan het schilderij ooit in Amersfoort worden getoond.

Nieuw licht op Jordanus Hoorn

Begin 2014 heeft de Oudheidkundige Vereniging Flehite een aantal prachtige oude tekeningen ontvangen uit de nalatenschap van de Amersfoortse stadstekenmeester Jordanus Hoorn (1753-1833). Het onderzoek heeft al verrassende resultaten opgeleverd.

door **MARJAN DE MAN**

De collectie zit in antieke lederen kisten en bevat ongeveer 600 tekeningen en aquarellen gemaakt door Jordanus Hoorn zelf, maar ook door talloze andere personen. Landschapstudies, portretten, perspectiefstudies, oefeningen naar prent, topografische tekeningen, decoratieve ontwerpen, bloemstudies, groot en klein werk, rijp en groen; het lijkt willekeurig vergaard. Hierin de bekende werken van Jordanus Hoorn, zoals *Het Huis met de Paarse Ruitjes* (waar Hoorn hetzelfde bootje heeft afgebeeld als Jan Ekels de Oude; zie p. 7). Ook onbekende werken als *Appelpluk* uit 1774 vormen een belangrijke aanwinst voor Museum Flehite. De collectie zal nieuw licht werpen op de Amersfoortse stadstekenmeester, samen met een nog niet eerder gebruikte autobiografie die Jordanus Hoorn schreef op zestigjarige leeftijd. Dit is een eerste verslag.

DE GENOEGLIJKSTE JAREN

Jordanus Hoorn woonde op de Kamp in Amersfoort. Zijn ouders bestierden er in de zomermaanden een *honing-affaire* (het verkrijgen van was en honing uit honingraten) en daarnaast hadden zij een lakenwinkel. Vader Aart Gerrits wilde graag dat zijn zoon de *honingzemerij* over

Rechterpagina:

Jordanus Hoorn,
Appelpluk, 1774
(detail).

Onder: Met rood
krijt gemaakte studie
door J. Muntendam,
1774 (detail).

zou nemen. Jordanus moest zich daarbij ook achter het weefgetouw bekwamen, maar hij had andere plannen. Hij wilde tekenen, maar vooral onderwezen worden in tekenen en schilderen.

Jordanus' sterke wil om kunstschilder te worden zorgde ervoor dat hij steeds weer mogelijkheden zag om ergens in de leer te gaan. Zo regelde hij al vroeg lessen in perspectieftekenen bij zijn buurman Jacobus van de Gumster, een Amersfoortse gladschilder. Vervolgens hoorde Jordanus over P. van Veldhoven in Utrecht en zijn vader stond toe dat hij drie maanden bij deze meester inwoonde, die helaas zelden thuis was. Toen kwam het nieuws dat op twee uur van Amersfoort de Amsterdamse landschapsschilder Gerrit Toorenburg was komen wonen. Dat bleek uiteindelijk bepalend voor zijn carrière. Jordanus kreeg van zijn vader toestemming om één dag in de week Toorenburg te bezoeken. Met hem beredeneerde hij zijn tekenwerk. Nu had hij het idee écht iets te leren.

Bovendien bracht Toorenburg Jordanus in contact met een bemiddeld en kunstminnend echtpaar, Gerrit Willem van Oosten de Bruyn en zijn vrouw. Van Oosten de Bruyn gaf Jordanus in 1772 de kans om zijn dromen waar te maken op de Haarlemse Tekenakademie. Hier kreeg hij les van Cornelis van Noorde (1731-1795) en Wybrandt Hendriks (1744-1831).

Zes jaren Haarlem waren voor Jordanus 'de genoeglijkste van mijn leven'. Daarna riepen zijn ouders hem terug naar Amersfoort. In 1795 werd hij daar stadstekenmeester, maar al vanaf 1779 heeft Jordanus zo'n tweehonderd leerlingen 'de teekennen in de hand gegeven'. Daarbij waren ook zijn dochters.

NAVOLGING

Van de vier dochters van Jordanus Hoorn heeft met name Anna Sophia Geertrui Hoorn (1798-1837) een belangrijke

Museum Flehite/foto: Ep de Ruiter

Museum Flehite/foto: Ep de Ruiter

rol gespeeld bij het ontstaan van de collectie. Het is duidelijk dat zij een grote liefde voor tekenen had. Er is namelijk werk van jong gestorven tekenaars uit haar familie en de familie van haar echtgenoot. Dat was de getalenteerde tekenaar Pieter Anthony Muntendam (1786-?), zoon van boekdrukker Pieter Muntendam uit Utrecht. Tekeningen uit de familie Muntendam doen vermoeden dat menigeen tekenonderwijs had genoten.

Er zijn ook tekeningen en aquarellen gemaakt door Anna's oudste, eerder gestorven zuster Margaretha Adelyda Hoorn (1796-1823). Hun werk verraadt in alles dat ze uitvoerig zijn onderwezen door hun vader. De sporen van Jordanus' leermeester Van Noorde zijn ook goed zichtbaar. De liefde voor tekenen werd generaties doorgegeven. Anna Hoorn kreeg zes kinderen. Van velen van hen zijn tekeningen en studies bewaard. De kinderen kregen waarschijnlijk les van hun moeder of grootvader; elementen uit het werk van Jordanus Hoorn keren terug in de tekenin-

Boven: Cornelis van Noorde, *Zicht op Haarlem vanaf de Brouwersvaart*, 1767.

Linksonder: Margaretha Adelyda Hoorn (1796-1823), *Stadsgezicht*, aquarel (detail).

Rechtsonder: Aquarel van Margaretha Adeleida Anthonetta Muntendam, 1842 (18 jaar oud), kleindochter van Jordanus Hoorn.

gen van zijn kleinkinderen. Anna's dochter Margaretha Adeleida Anthonetta huwde wederom een getalenteerde tekenaar, Johannes Gijbertus Brouwer Nijhoff (1824-1901), notaris te Utrecht.

Ook van zijn oom Isaac Anne Nijhoff en diens dochter Maria Sophia (1818-1893) zijn tekeningen in de collectie terecht gekomen. Een achterkleinzoon van Jordanus Hoorn was Johannes Gijsbertus Brouwer Nijhoff (1863-1938). Hij was eveneens notaris in Utrecht en penningmeester van *Kunstliefde* in Utrecht, een tekengeselschap dat in 1807 is opgericht.

OPMERKELIJKE TEKENINGEN

Naast tekeningen uit de familie zijn er bladen aangetroffen van personen uit de Haarlemse periode, waaronder Hendrik Tavenier. Een andere opvallende tekening is een afbeelding van Christus, ongedateerd en ongesigneerd. Heel toevallig leverde een zoektocht naar werk van Jaco-

bus van de Gumster in de collectie van het museum een tekening op met dezelfde Christus, gesigneerd *Jacobus van de Gumster*, gedateerd 1823. Deze Jacobus is de kleinzoon van de oude leermeester uit de jeugd van Jordanus Hoorn en de zoon van schilder Willem van de Gumster. Jacobus II woonde ook op de Kamp en onderhield een goed contact met Jordanus; ook hier speelt de liefde voor de kunst en het doorgeven van kennis weer een rol.

Naast studiegenoten zijn er bladen bij van leerlingen van Jordanus Hoorn. Het vermoeden bestaat dat er nog een aantal verrassingen tussen de werken zitten. Nader onderzoek kan aan het licht brengen wie de makers zijn. Een van de meest intrigerende tekeningen uit de collectie is het ontwerp van een schoorsteenstuk, waarop afgebeeld een brigantijn en de woorden *Lang gewenst*. Inmiddels is er al aardig veel bekend over het schip dat deze naam droeg, maar wie is de maker van dit schoor-

Een ongesigneerde verrassing: het schoorsteenstuk *Lang gewenst*.

Marjan de Man is kunsthistoricus en doet onderzoek voor Museum Flehite.

steenstuk, en vooral: voor wie is het ontworpen?

Een grote en diverse collectie tekeningen dus, die uitdaagt om op vele terreinen verder te zoeken.

Met dank aan Albert Boersma, Annemieke Hoogenboom en Marja Stijkel.

BRONNEN

■ Rijksprentenkabinet, archief Immerzeel, biografische brief Jordanus Hoorn, 1812

■ Noord-Hollands Archief, archief Koninklijk Instituut van Wetenschappen (brn 175) 130, Missives P. 4e klasse, notulenboek (I-II)

■ Het Utrechts Archief, notarissen (bnr 34-4) U227a012, akte 124, scheiding nalatenschap Anthonetta Uyttenbogaards, 2-6-1784

■ L. van Tilborgh, A. Hoogenboom, *Tekenen destijds: Utrechts tekenonderwijs in de 18e en 19e eeuw* (Utrecht 1982)

Waarom staan niet alle foto's online?

Dankzij internet zijn de collecties die door archieven, bibliotheken en musea worden beheerd, toegankelijker dan ooit. Maar niet alles kan zomaar op het web worden gezet. Wat betekent dat voor de digitale dienstverlening van Archief Eemland?

door **HENK VAN TILBURG**
& **VINCENT ROBIJN**

Vanuit huis kan iedereen oude foto's, films, kranten en documenten bekijken die vroeger in de depots verstopt bleven. Erfgoedinstellingen investeren dan ook veel tijd en geld in het digitaliseren van hun collecties. Vooral de Auteurswet levert flinke uitdagingen op, waardoor veel historisch interessant materiaal niet digitaal beschikbaar is.

70 JAAR BESCHERMD

Wie doet het niet op *social media* zoals Facebook, Instagram of Twitter: even snel een foto, filmpje of muziek met iets grappigs of ontroerends delen met je vrienden of volgers. Niets mis mee, toch? Dat zou je zeggen, maar we staan er vaak niet bij stil dat de oorspronkelijke maker hiervoor geen toestemming heeft gegeven. Daarmee kun je als enthousiaste 'deleer' van het materiaal de Auteurswet overtreden.

Foto van de Langestraat richting Kamperbinnenpoort, gemaakt door Jan Willem Wentzel; hiervan is het auteursrecht inmiddels vervallen.

Werken zoals foto's, films, muziek en ontwerpen zijn volgens deze wet namelijk auteursrechtelijk beschermd, tot 70 jaar na de dood van de maker. Een foto die in 1930 door een 45-jarige fotograaf is gemaakt, kan dus nog steeds beschermd zijn. De maker hoeft geen professional te zijn. Het gaat erom dat er sprake is van een creatief en origineel werk. Wordt zonder toestemming van de maker of auteursrechthebbende een werk gepubliceerd in bijvoorbeeld een boek of op internet, dan is sprake van inbreuk op het auteursrecht. De maker of rechthebbende heeft dan de mogelijkheid om door middel van een proces zijn of haar gelijk te halen en financiële genoegdoening te krijgen. De Auteurswet staat wel toe dat beschermde werken zonder expliciete toestemming van de rechthebbende worden getoond binnen de muren van archieven, bibliotheken en musea.

Bij hedendaagse werken is de naam van de maker vaak wel bekend, zodat om toestemming voor publicatie kan worden gevraagd. Bij veel historische collecties ligt dat

anders: van oude foto's, films, affiches, prenten en tekeningen weten we niet wie de maker of de auteursrechthebbende is. Dat betekent dat het publiceren van dit materiaal op internet niet mogelijk is, omdat er nu eenmaal toestemming gevraagd moet worden. Daardoor blijven veel waardevolle historische documenten noodgedwongen in de depots verborgen. Dat is een groeiend probleem in een tijd waarin iets dat niet op internet staat, niet lijkt te bestaan. Erfgoedinstellingen dringen dan ook aan op modernisering van de Auteurswet, maar dat is een langlopend proces dat via het Europees Parlement loopt.

TASJES EN SCHOENENDOZEN

Archief Eemland verwerft sinds vele jaren historische foto's, bewaart ze en stelt ze graag online beschikbaar om ze aan zo veel mogelijk mensen te laten zien. We zijn het geheugen van de stad Amersfoort en de regio Eemland en willen het collectieve geheugen versterken. Vanuit deze gedachte zijn we rond het jaar 2000 begonnen met het scannen van de foto's en hebben we ze zoveel mogelijk op onze website geplaatst. Inmiddels gaat het om meer dan 45.000 stuks en dit aantal groeit dagelijks. Bij het verwerven van foto's is het uitgangspunt om ook het auteursrecht te verkrijgen. Als de maker of rechthebbende zijn rechten niet wil overdragen, maken we sowieso afspraken over het tonen van het werk in onze online catalogus. Het probleem is echter dat in veel gevallen niet duidelijk is wie de fotograaf of rechthebbende is. We krijgen vaak tasjes of schoenendozen met oude foto's aangeboden door mensen die hun zolder opruimen en die weinig weten van de herkomst van dit materiaal. Het gaat Archief Eemland niet om de artistieke waarde, maar om de historische betekenis. Het doet er niet toe dat die foto's vaak gemaakt zijn door amateurs van wie de namen allang vergeten zijn en die artistiek helemaal niet zo fraai zijn. Het feit dat we van veel foto's zo weinig over de maker weten, is wel een probleem: volgens de Auteurswet mogen we deze dan niet tonen in onze online catalogus.

AFSPRAKEN

Pictoright is een organisatie die zich opwerpt als belangenbehartiger van makers van kunstwerken. Met Pictoright kan een licentieovereenkomst voor foto's worden af-

Bloemenmarkt op de Hof. Eén van de 500 foto's van Elias Ruitenberg die we kunnen laten zien doordat zijn weduwe het auteursrecht aan Archief Eemland heeft overgedragen.

Henk van Tilburg is fotoconservator en Vincent Robijn is gemeentearchivaris bij Archief Eemland

gesloten, waarbij je als archief of museum betaalt voor het aantal foto's dat je online laat zien. Het probleem hierbij is dat lang niet alle beeldmakers aangesloten zijn bij Pictoright, waardoor individuele makers of rechthebbenden nog steeds financiële genoegdoening kunnen claimen. En dan hebben we het nog niet eens over de verhouding tussen de kosten van deze overeenkomst en de investering die een archief maakt om foto's fysiek op te slaan, te scannen, via internet beschikbaar te stellen én te houden. Archief Eemland heeft er dan ook voor gekozen om zelf auteursrechtelijke afspraken te maken met makers en rechthebbenden van foto's. Is dit niet mogelijk, dan worden foto's niet online geplaatst. Uiteraard blijven de foto's hoe dan ook deel uitmaken van de fotocollectie die in onze depots een veilige plek heeft. Inzage is dan alleen mogelijk binnen ons gebouw.

Een en ander betekent wel dat we de komende tijd nog eens goed kijken naar de ongeveer 600 auteursrechtelijken met wie we bij onze foto's te maken hebben. Hebben we vóór de komst van internet wel goede afspraken gemaakt? Zijn de bestaande afspraken misschien toe aan verandering? Het is een karwei dat de nodige tijd in beslag neemt. Dit kan dus betekenen dat foto's die eerder online te zien waren, dit nu helaas niet meer zijn. Of dat foto's waarvan je zou verwachten dat ze bij ons op de website te zien zijn, niet getoond worden. We doen daarmee recht aan de belangen van de fotograaf of aan zijn of haar erfgenamen. Zoals het hoort. Tegelijkertijd streven we er natuurlijk naar zoveel mogelijk erfgoed van Amersfoort en de regio online te kunnen tonen.

www.archiefeemland.nl/collectie/fotos

Meer verstand van verzekeren

Op een boek over Rusthof staat een opvallend grafmonument. Er wordt in de publicatie verder geen aandacht meer aan besteed en dat is jammer. Het gedenkteken is een eerbetoon aan Wilhelmus Wijk (1864-1941). Waarom verdiende hij dat en wat was de rol van zijn familieleden?

door **JAN CAREL VAN DIJK**

De eerste vakbonden in ons land ontstonden als gevolg van de industriële ontwikkeling in de tweede helft van de negentiende eeuw. Enkele decennia later gingen ook anderen dan fabrieksarbeiders zich organiseren om hun lot te verbeteren. Zo richtten beroepsmilitairen in 1897 De Eendracht op. Een jaar later kwam de belangenvereniging voor onderofficieren Ons Belang tot stand, die de krachten bundelde van enkele aan specifieke legeronderdelen verbonden bonden.

Adjutant-onderofficier bij de veldartillerie Wilhelmus Wijk

Het grafmonument van Wilhelmus Wijk op begraafplaats Rusthof, rechts aan het begin van het hoofdpad. Een toegestoken hand biedt een andere hand hulp. Beeldhouwer Theo van Reijn (1884-1954) symboliseerde met zijn schepping de uitgangspunten die Wijk hanteerde: kracht, hulp, liefde en vriendschap.

Carla van Wijk

werd in 1906 de derde president. Hij drukte in belangrijke mate zijn stempel op de organisatie. Al snel kwam hij met een plan om de belangenbehartiging zo breed mogelijk te maken. Daarbij dacht hij onder meer aan onderlinge verzekeringen, een spaarkas, een woningstichting en zelfs een eigen drukkerij. En die kwamen er ook.

NAAR AMERSFOORT

Onze stad ligt centraal en had een groot garnizoen. Daarom vestigden zich hier steeds meer onderdelen van Ons Belang. De drukkerij bijvoorbeeld ging onder de naam Patria van start in een huurpand in de Scherbierstraat. April 1911 bracht de grote sprong voorwaarts door een eigen Gebouw der Onderofficieren aan de Utrechtseweg, bij de spoorovergang waar nu onder andere fietsenzaak Giant Store gevestigd is.

Deze nieuwe behuizingen werden echter al gauw te klein. De drukkerij verhuisde daarom in 1914 naar een bedrijfscomplex in de Wilhelminastraat (nu Spoorstraat), dat opviel door een markante toren. Andere onderdelen betrokken panden op de Nederberg. Het eerste was in 1916 het Witte Huis, gelegen aan Utrechtseweg 11-13. In 1936 zou daar nog de ernaast gelegen villa op nummer 15 bij komen, die het domicilie werd van de verzekeringsmaatschappij. Die was inmiddels overigens verzelfstandigd, omdat het in 1933 verboden werd om naast belangenbehartiging ook commerciële activiteiten te ondernemen. Deze overheidsmaatregel werd in de praktijk aanvaardelijk min of meer omzeild door overwegend bestuurders vanuit de vereniging aan te stellen. Dat was niet moeilijk, omdat toen nog specifiek sprake was van dezelfde 'klantenkring'.

De familie Wijk is ook later betrokken geweest bij onderdelen van Ons Belang. Wilhelmus Wijk had een broer Jan (1872-1944), eveneens adjudant-onderofficier bij de veldartillerie. Die maakte zo'n dertig jaar deel uit van de directie van Levob (zie kader). Zijn zoon, Everardus Hendrikus Catharinus Jan (roepnaam eveneens Jan, 1907-1979), volgde hem in 1939 op. Een zoon van Wilhelmus, Wilhelmus Antonius (1893-1976), was jarenlang directeur van Drukkerij Patria.

LEVEN EN WELZIJN

Levob-directeur Everardus wilde een groot luifelbeeld voor zijn nieuwe gebouw op de hoek van de Zonnehof (zie kader). De opdracht ging naar de bekende Amersfoortse kunstenaar Pieter Starreveld (1911-1989). Het ongeveer 3 meter hoge beeld toont een vrouwenfiguur die zich beschermend over een jong gezin buigt, symboliserend *Leven en welzijn*. Met de verhuizing van Levob naar de Storkstraat te Leusden ging dat beeld mee. Het kwam bij een vijver te staan; op zich mooi, maar het was eigenlijk ontworpen om van onderaf bekeken te worden.

Boven: Het gevelbeeld van Pieter Starreveld.

Jan Carel van Dijk is secretaris van de OVF en sinds kort redacteur van de *Kroniek*.

ONS BELANG, LEVOB, PATRIA

De eerste levensverzekering van Ons Belang kreeg in 1909 de naam Fonds voor Uitkeering bij Overlijden, afgekort UBO. Dat werd al gauw LEVOB, Levensverzekeringmaatschappij Ons Belang. Spoedig volgden andere vormen van risicodekking, zoals een brandwaarborgmaatschappij die niet geheel toevallig BRANDOB genoemd werd. Uiteindelijk kwam alles onder de paraplu van (moderner gespeld) Levob te vallen. Dat concern kende een onstuimige groei, mede omdat de klantenkring niet meer beperkt bleef tot onderofficieren. Daardoor kon in 1962 grootschalige nieuwbouw plaatsvinden aan de Utrechtseweg 12, hoek Zonnehof. Nadien volgde nog een forse uitbreiding aan Zonnehof 10.

Drukkerij Patria werd in 1989 losgemaakt van Levob en verhuisde later naar Leusden, waar in 2009 het 100-jarig bestaan gevierd werd. In afgeslankte vorm is dit grafische bedrijf thans gevestigd in Maarn. Het oude pand aan de Spoorstraat was in 1997 al verlaten en is inmiddels vervangen door woningen.

Het nut van Ons Belang is door de jaren heen onbetwist gebleven. In 1992 kwam een fusie tot stand met de Vereniging voor Militair Technisch en specialistisch Beroepspersoneel (VMTB) en de Algemene Militaire Pensioenbond (AMP) tot de vereniging Algemene Federatie van Militair Personeel (AFMP). Deze nieuwe vakorganisatie sloot zich in 1994 aan bij de FNV.

Levob groeide in Amersfoort nog geruime tijd door tot zo'n 400 medewerkers. Reden om in 1996 naar Leusden te vertrekken. In 2004 ging Levob deel uitmaken van de Achmea Groep en vormde het samen met Avéro Achmea het intermediairbedrijf, waarbij verzekeringen via tussenpersonen verkocht worden. Levob Bank zou samengaan met Achmea Retailbank.

Toen de daar gevestigde Achmea-onderdelen vanwege concentratie naar elders vertrokken, werd de toekomst van het beeld ongewis. Voor Carla Verschoof-Wijk, dochter van Everardus, was dit aanleiding er alles aan te doen om het weer op zijn oorspronkelijke plek te krijgen. Inmiddels had het oude Levob-hoofdkantoor te Amersfoort een nieuwe gebruiker gekregen. Dit was het Servicebureau Gemeenten, dat overigens begin 2015 alweer is opgeheven. Dankzij de welwillende medewerking van Achmea kon het beeld geschonken worden aan de gemeente Amersfoort, die het in bruikleen verstrekte aan ABC Vastgoed. Inmiddels is het pand eigendom van Triodos Vastgoed Groenfonds. Sinds 2010 is het beeld weer in volle glorie te bewonderen op de luifel van Utrechtseweg 12!

Zeldzame vondst

Potten van aardewerk worden veelvuldig gevonden bij opgravingen, maar een pot van metaal is zeldzaam. Metaal werd namelijk omgesmolten en niet weggegooid. De grape is uitgebreid onderzocht en over de betekenis van de vondst bestaat een intrigerende interpretatie.

door **MATTIJS WIJKER, HAROLD VAN DEN HAUTEN & BERT DE BREE**

De bijzondere vondst werd gedaan bij de archeologische begeleiding van een sanering aan de Oude Schans, de haven van Spakenburg. De oudste geschiedenis van dit vissersdorp was al aan het licht gebracht bij een eerder onderzoek door de gemeentelijke archeologen van Amersfoort. De grape behoort tot de vroegste vondsten, daterend uit het einde van de 14e eeuw. In die tijd vestigden zich hier vissers, die individuele terpjes opwierpen om zich te beschermen tegen het water.

BEGIN VAN BEWONING

Een middeleeuwse sloot vormde de westelijke begrenzing van de woonterp (aan de andere zijde was de haven). In deze sloot stonden rechtop naast elkaar twee

Harold van den Hauten

Harold van den Hauten

Boven: Archeologisch onderzoek aan de Oude Schans, Spakenburg.
Links: Reiniging en restauratie van de bronzen grape.

FUNCTIE EN AFMETINGEN

Een grape werd in elk huishouden in de Middeleeuwen gebruikt. Het is een kookpot op drie poten en met één of twee oren. Twee-orige grappen kunnen met behulp van een ketting en een haal boven het haardvuur worden gehangen. De drie poten dienen ervoor dat de grape tijdens het koken stabiel in het vuur blijft staan.

Grapen worden in grote aantallen bij onderzoek in dorps- en stadskernen gevonden, maar die zijn van aardewerk. De vondst van een bronzen grape is echter heel zeldzaam.

De grape uit Spakenburg heeft een zeer dunne wand van slechts 1 à 2 mm; de diameter van de pot is 15 cm en de hoogte 13 cm. In de bodem van de grape is de gietnaad nauwelijks nabewerkt en nog duidelijk zichtbaar. De twee oren zijn puntig en één is in het verleden gerepareerd. Door de oren bevond zich een ijzeren hengsel, dat bijna helemaal geërodeerd is.

METAALANALYSE

Na zorgvuldig reinigen van het metaal bleef een donker *patina* (corrosielaag) achter, waardoor de *legering* (samenstelling van het metaal) lastig op het oog is vast te stellen. De metalen grape, die toen nog in scherven lag, is vervolgens onder de microscoop onderzocht, maar ook dit bood geen uitkomst. Toen is besloten de samenstelling van de legering in het laboratorium van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) te laten onderzoeken.

Hiervoor gebruikt men de *röntgenfluorescentiespectrometrie* (XRF). Met XRF-analyse is vast te stellen welke chemische elementen in een object aanwezig zijn. Bij bestraling met röntgen zendt ieder element karakteristieke golflengtes uit. De aanwezigheid van bepaalde elementen en hun concentraties zijn kenmerkend; ze zijn als het ware een vingerafdruk van het materiaal.

Het onderzoek is gedaan door middel van een *handheld analyser* en uitgevoerd en geanalyseerd door dr. B. van Os en H. van den Hauten. De scherf van de grape is gemeten aan de holle binnenzijde. Vervolgens is het oppervlak licht geschuurd om het dunne laagje patina te verwijderen en is er nogmaals gemeten. Daarna is de

bolle buitenzijde gemeten.

Uit de analyse blijkt dat de belangrijkste componenten van de legering koper (70%) en lood (20%) zijn. Deze legering (Cu-Pb) wordt loodbrons of ook wel antimoonbrons genoemd. Een legering van koper met lood in deze verhouding levert een materiaal op dat goed te bewerken is. Antimoon, welk element ook in kleine hoeveelheid (5%) aanwezig is, wordt toegepast om het metaal harder te maken. Het wordt daardoor echter ook bros.

BOUWOFFER?

Het is duidelijk dat de metalen grape niet zomaar is verloren of weggegooid; metaal was daar veel te kostbaar voor. De context waarin de bronzen grape is gevonden, doet vermoeden dat deze met het grijze kannetje welbewust is begraven in de ontginningsloot aan de voet van de woonterp. De reden hiervan is niet zeker, maar onderzoek naar soortgelijke vondsten levert een intrigerende, mogelijke verklaring. Er zijn in Nederland parallellen bekend van potten in vergelijkbare vondstomstandigheden. Hiernaar wordt onderzoek gedaan door Vincent van Vilsteren en zijn voorlopige conclusie luidt dat de bewuste potten een bouwoffer waren. Dat geldt dan met name voor bronzen grappen. Een offer op een nieuw te ontginnen plek, en dat was Spakenburg in de 14e eeuw. De plek van de vondst ondersteunt deze duiding en laat iets zien van het magische denken in die tijd.

LITERATUUR

■ V. van Vilsteren, 'Pay peanuts, get monkeys – on the ritual context of medieval miniature bronze cauldrons' in: *Siedlungs- und Küstenforschung im Südlichen Nordseegebiet* (SKN) 36 (2013) 1-12

In een artikel in de volgende *Kroniek* gaat Vincent van Vilsteren nader in op het verschijnsel van grappen als bouwoffer.

De auteurs zijn allen medewerkers van de Gemeentelijke Archeologische Dienst.

Paul Kruger in Amersfoort

De Nederlandse emigranten in Zuid-Afrika stichtten verschillende Boerenrepublieken, zoals Transvaal. In 1884 bezocht president Paul Kruger Nederland. Waarom kwam hij hier?

door BURCHARD ELIAS

In 1877 maakten de Britten zonder al te veel problemen een eind aan de Zuid-Afrikaansche Republiek (Transvaal). Maar eind 1880 gingen de Boeren in de tegenaanval en de Britten werden op 27 februari 1881 verpletterend verslagen. De onafhankelijkheid werd min of meer hersteld. In 1883 reisde president Paul Kruger (1825-1904) naar Londen om eerder gemaakte afspraken nader te preciseren. Generaal-dominee Nicolaas Smit en Stephen du

Toit (de superintendant van onderwijs) kwamen mee. Begin 1884 reisden zij door naar Nederland.

HARTING IN ACTIE

Aanvankelijk was er weinig interesse geweest voor de Zuid-Afrikaanse 'broeders'. Maar dat veranderde door de

Archief Eemland

Archief Eemland

Links: Pieter Harting, hoogleraar Universiteit Utrecht.

Boven: Het woonhuis van Pieter Harting in iets latere periode, circa 1920.

opstand tegen de Britten. 'Plotseling herrezen ze als verre maar volle neven, behorend tot dezelfde roemruchte stam der Hollanders, met hetzelfde Geuzenbloed in de aderen.' Voorman van dit enthousiasme was de Amersfoorter Pieter Harting (1812-1885). Op 23 december 1880 plaatste hij de oproep 'Aan de Britsche Natie' in het *Utrechtsch Provin-ciaal en Stedelijk Dagblad*. Hij bepleitte daarin begrip voor het optreden van de Boeren. Twee weken later werd het stuk onder de titel *To the People of England* aangeboden aan koningin Victoria, met 6082 handtekeningen. Ze waren afkomstig van 81 collega's van Harting; bijna de helft was hoogleraar en de anderen

kwamen ook uit de sociale bovenlaag van ons land. Harting richtte in Utrecht het Hoofdcomité tot Bevordering van de Belangen der Transvaalsche Boeren op. Deze belangenbehartiging moest vooral op vreedzame wijze geschieden, met inachtneming van de neutrale positie van Nederland. Toen Transvaal weer onafhankelijk werd ging het Utrechtse comité op in de Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Vereeniging, met Harting als erevoorzitter.

BEZOEK AAN AMERSFOORT

Op 10 maart 1884 arriveerde de Transvaalse deputatie met Kruger, Smit en Du Toit met de trein uit Amsterdam in Amersfoort. Er was een comité in het leven geroepen om de ontvangst voor te bereiden en de deputatie te begeleiden. Het bestond uit de wethouders W.A. Croockewit (voorzitter) en M.L. Celosse, A.M. Tromp van Holst (commandant van de schutterij), E.L.H. van Lanschot Hubrecht (gepensioneerd majoor der cavalerie), en garnizoenscommandant C.L. Doorman. Op het station waren vertegenwoordigers van de schutterij, hoge ambtenaren van het spoor, muziekkorpsen en veel leerlingen van het gymnasium en de HBS aanwezig. Begeleid door de scholieren en de muziek maakte het gezelschap in rijtuigen een tocht door de stad, die eindigde bij het stadhuis. Daar werd erewijn geschonken.

Daarna gingen de Zuid-Afrikanen op bezoek bij Harting om hem te bedanken voor zijn steun aan hun zaak. Hij kreeg daar een klein klompje goud voor. Harting woonde sinds 1882 op de hoek van de Utrechtseweg en het Plantsoen (later werd dit pand restaurant De Witte). Vandaar werd schuin overgestoken naar de stadszijde van het Plantsoen, naar de HBS. Daar werd een gymnastiekdemonstratie gegeven onder leiding van F. Rauh. De directeur, dr J. Campert, verklaarde dat de Hollandse jongens zeker niet alleen geschikt waren om 'met een pen achter het oor te zitten'. Ze beschikten over genoeg spierkracht 'om in tijden van gevaar iederen vijand met succes het hoofd te kunnen bieden'.

Boven: Paul Kruger, uit *L'illustration* 17-11-1900. Onder: Penning op het bezoek van de Transvaalse delegatie door Carel Joseph Begeer, 1884.

van de huzaren zong het koor van het eskadron ordonnansen het Transvaalse volkslied. Tot spijt van generaal Smit kreeg hij geen paarden en kanonnen te zien. De heren moesten namelijk terug naar het stadhuis voor het diner.

DINER EN VERTREK

Gastheer in het stadhuis was burgemeester jhr mr T.A.J. van Asch van Wijck. Er werd eindeloos getoost, waardoor het genieten van het maal in gedrang kwam. Kruger stelde dan ook voor maar niet te spreken over de situatie in Zuid-Afrika. De kranten hadden er uitvoerig aandacht aan besteed. Maar de aanwezigen wilden daar niet van weten. Dus vertelde 'oom Paul' voor de zoveelste keer over de lotgevallen van de Boeren in de laatste vijftig jaar. Du Toit bepleitte soepeler toelatingseisen voor Zuid-Afrikaanse studenten die nu noodgedwongen in Engeland moesten studeren; de wet zou daarvoor inderdaad worden aangepast. Nadat de gasten een album met twaalf 'van de mooiste gezichtspunten in en om Amersfoort' ten geschenke hadden gekregen, vertrok het gezelschap weer naar het station aan het Smallepad. Vanaf de Varkensmarkt escorteerden middelbare scho-

Teylers Museum, Haarlem

Het volgende programmapunt was een bezoek aan de kazerne van de bereden wapens (de latere Willem III-kazerne) die in het jaar daarvoor in gebruik genomen was. Doorman gaf daar een rondleiding. In het schermlokaal

lieren met fakkels. Er was veel volk op de been en natuurlijk muziek. Als surprise voor de vertrekkenden werd er op het perron Bengaals vuur afgestoken.

De achtergeblevenen gingen nogmaals langs bij Harting om hem hulde te brengen en staken daarna over naar sociëteit Amicitia. Daar was een concert en werd tot na middernacht gedanst in de zaal die scholieren hadden versierd. De schrijver van het uitvoerige verslag van dit bezoek in de *Nieuwe Amersfoortsche Courant* merkte aan het eind fijntjes op dat het dankzij de initiatieven van diverse ingezetenen zo'n mooie dag was geworden. Als het alleen aan het comité had gelegen was alles minder geslaagd geweest!

NOG EEN ZUID-AFRIKAAN OP BEZOEK

In 1890 bracht ook vicepresident en opperbevelhebber van het Transvaalse leger Piet Joubert (1834-1900) een bezoek aan Amersfoort. Hij reisde naar Nederland, Engeland, Amerika en Portugal om te kijken of de verbindingen naar, rond en in Transvaal verbeterd zouden kunnen worden.

Op woensdag 24 september ging Joubert eerst naar de openbare lagere school van H.W. de Heus en de bijzondere lagere school voor christelijk nationaal onderwijs van H. Hasper. 's Middags bezocht hij de modelboerderij Klein Geerestein van de familie Hooft van Geerestein en Woudenberg. 's Avonds was hij te gast bij burgemeester

Aankomst van Kruger bij het stadhuis van Amsterdam na zijn vlucht uit Zuid-Afrika, 1900.

BRONNEN

■ Martin Bossenbroek, *De Boerenoorlog* (Amsterdam 2013)

■ Martin Bossenbroek, *Holland op zijn breedst. Indië en Zuid-Afrika in de Nederlandse cultuur omstreeks 1900* (Amsterdam 1996)

■ P. Harting, *Mijne Herinneringen* (Amsterdam 1961)

■ *Nieuwe Amersfoortsche Courant* 12 maart 1884, diverse dagbladen 1890, en de *Amersfoortsche Courant* 24 maart 1902

Burchard Elias is oud-directeur van Museum Flehite.

Van Asch van Wijck voor een diner ter gelegenheid van de manoeuvres die de volgende dag zouden plaatsvinden. Speciaal voor Joubert was er toen een defilé van afdelingen van de cavalerie en de rijdende artillerie. Daarna vond hij nog tijd om het gymnasium, de HBS en het Tehuis voor Militairen te bezoeken.

Vrijdag stonden een bezoek aan de kazernes van de infanterie en de bereden wapens op het programma. Aan het eind van de dag werd Joubert afgehaald door 22 Transvaalse studenten met fakkels en muziek. Ze begeleidden hem naar sociëteit Amicitia, waar hij een souper aangeboden kreeg. Daarna vertrok de Zuid-Afrikaanse generaal per trein naar Amsterdam. Jaren later dook een document op dat herinnerde aan dit Amersfoortse bezoek.

DE BOERENORLOG

In 1899 brak de Boerenoorlog uit en omstreeks Kerstmis zond een dertigtal leden van Amicitia een gelukwens naar generaal Joubert. Na de gevechten bij Ladysmith in 1900 vond een Engelsman dit stuk. In de *Amersfoortsche Courant* van 24 maart 1902 meldde hij: 'Het is mij niet nodig om uw sociëteit attent te maken op het feit, dat bovenstaande een uitmuntend souvenir is voor den strijd van de Transvaal. Ik ben bereid om eenige redelijk aanbod van de document en enveloppe aan te nemen.' Geïnteresseerden konden zich melden bij de secretaris van Amicitia. Zou iemand dat gedaan hebben?

Ilonka van den Essenburg

Ik ben geboren in IJsselstein. Toen ik zes was werd mijn vader als beroepsmilitair overgeplaatst naar de Willem-III-kazerne en gingen wij in Amersfoort wonen. Ik ben hier dus niet geboren, wel getogen. Ik heb in de binnenstad op school gezeten, onder de toren! De kardinaal-De-Jongmavo. Getrouwd met een rasechte Amersfoorter en al onze kinderen zijn hier geboren.

Ik ben een echte verzamelaar. Meer dan twintig jaar geleden begon het met een bordje, een ansichtkaart, de bordjes van de Keistadfeesten en langzaam aan werd het steeds meer. Jarenlang hebben mijn echtgenoot en ik op zaterdag en zondag alle vlooiemarkten en verzamelbeurzen afgestruind. Er waren zelfs mensen die spullen kwamen brengen! Ze belden gewoon aan en zeiden 'U spaart toch alles van Amersfoort? Dit heb ik voor u.' Hoe ze dat wisten?

Uiteindelijk is het een gigantische verzameling geworden. Alle muren hingen vol met bordjes, foto's en meer. Ik had negen vitrinekastjes in de huiskamer. Albums vol met ansichtkaarten en bakjes met lepeltjes en speldjes. Zelfs flesjes met nog een bodempje kleurstof van de PFW-fabriek.

Het mooiste zijn de met parelmoer ingelegde vaasjes, peper- en zoutstelletjes en bordjes die in de jaren dertig als souvenir verkocht werden. Die hangen nog steeds in

de kamer. Ook een aantal verschillende Delftsblauwe asbakken van Tap; die kreeg je als je ging trouwen en de auto's daar bestelde (zie foto). En de KLM-huisjes!

Ik heb altijd gezegd tegen onze kinderen: als ik ooit kom te overlijden moet alles naar Museum Flehite. Toen we de huiskamer gingen schilderen ging alles van de muren. Dat gaf ook wel weer ruimte en rust, dus heel veel hebben we niet meer teruggehangen. Er hangen nu nog drie kastjes in de huiskamer. Ik ben toen gestopt met verzamelen. Onze kinderen hebben niks met onze verzamelingen. Ik kan er beter nu iets mee doen dan het op zolder laten liggen. Dus heb ik bijna alles aan Museum Flehite gegeven. Het overige deel van de verzameling gaat er te zijner tijd ook heen.

De collectievrijwilligers van het museum vergelijken de souvenirs van Ilonka van Essenburg nu met wat er al was. Enkele jaren geleden heeft de Oudheidkundige Vereniging Flehite bovendien een soortgelijke verzameling van Ria Trinks verworven. Eerder was er geen tijd om die te verwerken en dat gebeurt nu ook meteen. Dubbele voorwerpen worden apart gehouden, omdat het museum ruilt met andere verzamelaars. De oude collectie van het museum is al te zien op de website en de nieuwe aanwinsten komen er later bij.

Ben Helmich

Boven: Schilderijen van de Westsingel door Klaas Zwaan en de Groenmarkt door Adrie Pieck.

Links: De geïnterneerde militair en kunstschilder Rik Wouters en de Amersfoortse fotograaf J.W. Wentzel (ca. 1915).

Een oude dame achter een schildersezel, voorbijtrekkende toeristen, lopend, met boot of step. Onze prachtige middeleeuwse binnenstad ontdekkend. Met gids, wandelplan of app. Een alledaags beeld voor mij 'op Havick'. Duizenden bezoekers per jaar, een hernieuwde pelgrimage. Nu bewogen door het wonder dat Amersfoort heet. Om daar, zoals de jonge Roland Holst zei, 'van de toverachtige schoonheid te genieten'.

Ook vele kunstenaars waren gefascineerd door de stad waar de tijd bleef stilstaan. Kunstenaars van binnen en buiten de stadsmuren. Door de eeuwen heen tekenden of schilderden zij prachtige stadsgezichten van poorten, bruggen, huizen en kerken. Zoals Springer, Weissenbruch en Koekkoek. Maar ook Wolter, Doeser en Keuris. Hun werk is te bewonderen in Museum Flehite, waar geschiedenis en kunst zo mooi worden verbonden. Maar ook in veel Amersfoortse huiskamers hangt wel een afbeelding van de Muurhuizen of de OLV-toren. Zo ook in het ouderlijk huis, waar Van Dam nadrukkelijk aanwezig was. Geheel in de geest van de OVF-statuten werd daar 'het stimuleren van de liefde tot de historie' al vroeg in praktijk

Ep de Ruiter/Museum Flehite

gebracht. Samen met de liefde voor de kunst, met mijn geboortestad als inspiratiebron.

Er zijn vele kunstenaars in Amersfoort, maar ook veel verzamelaars. Ik ben er zo een. Met regelmaat stond ik als jongen voor de etalages van de kunsthandelaren Van der Goot en Veenendaal. Om daarna in de ladekasten te speuren naar een nieuwe gravure of ets. Daarna kwamen onder meer de iconen van onze patroon Sint Joris en de schilderijen. De laatste aanwinst verbeeldt de Sint-Joriskerk aan de Groenmarkt van Adrie Pieck (ca. 1930). Haar werk heeft vaak dezelfde kleurrijke uitdrukingskracht als dat van Van Gogh. Eerdere speurtochten doen me nu genieten van onder anderen Noordijk, Van Heukelom en Troelstra. Maar ook van Hermkens, Zwaan en Laetitia de Haas, de meer recente 'dochteren en zonen' van Amersfoort.

Zorgelijke verzamelwoede? Nee, een passie die ik deel met vele (ook jonge!) Amersfoorters. En ook met Flehite, toen Gerard Raven vorig jaar een beroep deed op OVF-leden om historisch materiaal aan te dragen voor de expositie *Belgen op de vlucht*. Met onder meer fotoreportages uit begin vorige eeuw heb ik daar graag aan bijgedragen. Zo ook aan de komende expositie over Rik Wouters, de vernieuwende Vlaamse schilder die in de Eerste Wereldoorlog in Amersfoort en Zeist geïnterneerd was.

Zo groeide een onverwachte en boeiende betrokkenheid bij een bruisend museum. H.M. Werner schreef het al in 1909 in *Het Huis Oud & Nieuw*: 'Een bezoek aan Museum Flehite zal wel niemand berouwen of onvoldaan doen huiswaarts keren.'

Leden van de OVF vertellen hoe hun specialisme ook waarde kreeg voor het Amersfoortse erfgoed.

Dick de Boer en Ludo Jongen, *In het water gevonden : het Amersfoortse Mirakelboek*

(Hilversum: Verloren 2015), ISBN 978 90 8704 505 0, 358 pp, € 29,-

De auteurs zijn historicus en neerlandicus en gespecialiseerd in de Middeleeuwen. Zij hebben het boek met 542 wonderen rond het Mariabeeldje hertaald en voorzien van een uitgebreid historisch kader. Een monument.

Nynke Geertsma, *Historische stadswandeling : taf(er)elen in Amersfoort prenten, proza en poëzie* (Amersfoort: eigen beheer 2015), 24 pp, € 4,95

Een stadswandeling aangevuld met prenten, proza en poëzie van de stadsdichter. De historische details zijn niet altijd helemaal juist.

Leen Alberts, *Brouwen aan de Eem : Amersfoort, een Stichtse bierstad in de late Middeleeuwen (1300-1600)*

(proefschrift Leiden 2015), 337 pp + cd-rom
De Amersfoortse economie dreef op bier en textiel. De auteur onderzocht de oorzaken van de opkomst, de bloei en de neergang van de Amersfoortse brouwerij en maakte vergelijkingen met andere steden. Ook ontdekte hij de grote rol van vrouwelijke ondernemers en echtparen. De handelseditie verschijnt rond februari 2016 bij Verloren.

Ody Honders, *Woudenberg, reis door de tijd : geschiedenis en canon*

(Stichting Oud Woudenberg 2015), 320 pp, € 30,-, mail@oudwoudenberg.nl

Naar aanleiding van het 60-jarig jubileum van de stichting zijn 155 artikelen uit *De Woudenberger* gebundeld.

FleHITE : historisch jaarboek voor Amersfoort en omstreken 16

(Stichting FleHITE Publicaties 2015), ISSN 1567-7532, 176 pp, € 18,90

Zes artikelen over schout Arnoud van IJsselstein en Eemnes, het middeleeuwse bier, katholieke geestelijken, de stadsdrukker, een uitgever/drukker van kinderprenten en de eerste stadsautobusdienst.

A.M.A.J. Driessen, G.P. van de Ven, *Zusters van JMJ : geschiedenis van een congregatie 1822-1962*

(Hilversum, Verloren, 2015), ISBN 978 90 8704 470 1, 448 pp, € 35,-

De Congregatie is in 1822 in Amersfoort gesticht. Fraai geïllustreerd en gebaseerd op gedegen archiefonderzoek. Veel aandacht voor het klooster en meisjesspensionaat in het Huis met de Paarse Ruitjes.

Voor vijf andere boeken was ditmaal geen plaats; die komen de volgende keer aan bod.

Anna-Maria Heinemann, *Thomas Scheltus Stichting, voorheen Het Dameshuis : van familiekapitaal tot vermogensfonds* (Amersfoort: Thomas Scheltus Stichting 2015), 65 pp, € 12,50 boekhandel Veenendaal

Scriptie op grond van het stichtingsarchief. In 1898 werd een *Tehuis voor vrouwen uit den deftigen stand* geopend. Het huis aan de Snouckaertlaan is in 1975 gesloten en vervangen door de Otto Scheltusflat.

Roland Blijdenstijn, *Tastbare tijd 2.0: cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht* (Amsterdam: Uitgeverij Stokerkade 2015)

in het vorige nummer stond een lovende boekbespreking. Rom van der Schaaf meldt dat de kleine toevoegingen en weglatingen t.o.v. de eerste editie van 2005 dikwijls onjuist zijn. Dat klopt, maar er is veel meer informatie ingebracht op de kaarten. Beide edities hebben hun waarde en het is goed ze steeds te vergelijken.

De activiteiten vinden plaats in Museum Flehite, tenzij anders vermeld; NGV in De Brug, Schuilburgerweg 2. Tentoonstellingen zijn geordend op einddatum.

NGV = Nederlandse Genealogische Vereniging, <http://amersfoorteo.ngv.nl>

OVF = Oudheidkundige Vereniging Flehite.

Archief Eemland

Het Belgenmonument in aanbouw

Dinsdag 24 november, 20-22 uur

OVF-lezing door Nelleke Moot: *Gortepap of fruitsmoothie? Een voedselgeschiedenis van Amersfoort.*

Donderdag 26 november, 17-19 uur

Presentatie Jaarboek Flehite 2015 in de Sint-Joriskerk. Spreker is prof. Jo Thijssen, schrijver van het artikel 'Centsprenten uit Amersfoort. Frans Felix als boekhandelaar, drukker en uitgever, 1827-1843'. (Zie ook p. 23.)

www.amersfoortopdekaart.nl

Zoek de historische afbeeldingen van elke plek in Amersfoort en/of voeg nieuwe toe. Een combinatie van de collecties van Archief Eemland en Museum Flehite.

Wijkmuseum Soesterkwartier

Sint-Bonifaciusstraat 61, elke zaterdag van 12.00-17.00 uur en op afspraak. 033 463 5661, www.wijkmuseum-soesterkwartier.nl

Dinsdag 15 december, 20-22 uur

NGV-lezing door Peter Eyckerman: *Datering van oude foto's.*

Donderdag 21 januari 2016, 20-22 uur

NGV-lezing door Ton Reichgelt: *Paleografie.*

Dinsdag 26 januari, 20-22 uur

OVF-lezing door Hans Zijlstra: *Het ontwerp van het Belgenmonument* (zie foto links), i.k.v. start van het Amersfoortse Belgenjaar. Met monografie € 22,50.

Bernard Aubertin, *Éclats*, 2012

T/m 7 februari

Cobra tot Zero: collectie Roetgering. Tentoonstelling van naoorlogse kunst in Museum Flehite en het Mondriaanhuis. Met monografie € 29,95.

Dinsdag 23 februari, 20-22 uur

OVF-lezing door Kees Schipper: *De Hollandse Waterlinie*, n.a.v. opening Waterliniemuseum.

T/m 27 augustus

Werkzaam Soesterkwartier. Waar is de industrie gebleven? Het Wijkmuseum haalt ze voor u op. Tentoonstelling in het Wijkmuseum (zie onder). Deze groeit aan door wisselende onderwerpen.

Historisch Café /

Sprekuren familiegeschiedenis

Elke tweede donderdag van de maand, resp. 17-18 en 14-16 uur. Zie voor laatste informatie: www.archiefeemland.nl.

Open huis Centrum voor Archeologie

Iedere woensdagmiddag van 14.00-16.30 uur kunt u de werkplaats en expositieruimte bezoeken. Tevens spreekuren voor eigen vondsten. Langegracht 11, toegang gratis.

verschijnt viermaal per jaar. U kunt het blad thuis ontvangen door lid te worden van:

- Oudheidkundige Vereniging Flehite voor € 30,-, waarbij u ook het jaarboek Flehite ontvangt
- Stichting Archeologie Amersfoort voor € 25,- per jaar, met optie jaarboek Flehite

Oudheidkundige Vereniging Flehite

Secretaris: Jan Carel van Dijk
Toscastraat 1 • 3816 TH Amersfoort
033 475 12 49
secretariaat@historisch-amersfoort.nl
www.historisch-amersfoort.nl

Museum Flehite

Postbus 699 • 3800 AR Amersfoort
033 247 11 00
info@museumflehite.nl
www.museumflehite.nl
Bezoekadres: Westsingel 50
Open: di-vr 11-17 uur, za-zo en tweede feestdagen 12-17 uur

Afdeling RO/Monumentenzorg Amersfoort

Postbus 4000 • 3800 EA Amersfoort
033 469 48 16
ma.cramer@amersfoort.nl
Bezoekadres: Stadhuisplein 1
Open: ma-vrij 9.00-17.00 uur (graag op afspraak)

Archief Eemland

Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort
033 469 50 17
archiefeemland@amersfoort.nl
www.archiefeemland.nl
Bezoekadres: Het Eemhuis, Eemplein 73
Open: ma-vr 9-17 uur; inzien van originele stukken alleen op afspraak

Stichting Archeologie Amersfoort (STAA)

Archeologisch Centrum
Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort
033 463 77 97
fme.snieder@amersfoort.nl
www.amersfoort.nl/archeologie
Bezoekadres: Langegracht 11
Open: wo 14-16.30 uur en op afspraak

Redactie

Max Cramer • Jan Carel van Dijk •
Lydia Edelkoort • Gerard Raven •
Esther Slijkerman • Francien Snieder

Redactieadres

Gerard Raven, Museum Flehite
Breestraat 80 • 3811 BL Amersfoort
g.raven@museumflehite.nl
De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen in te korten en/of te herschrijven, zo mogelijk in overleg met de auteur. Meningingen verwoord in de artikelen zijn niet noodzakelijk die van de redactie.

Uitgave van de *Kroniek* wordt mede mogelijk gemaakt door:

ISSN 1389-8442